

God complex

Een goede vriend van me doet een cursus met de titel 'in 365 dagen succesvol'. Hij doet dit met enige ironie, door de wat vette titel, maar vanuit een oprecht verlangen naar geluk. In de cursus neemt een hondertal mensen een jaar om hun leven meer naar de eigen zin te maken, waar dat kan, door te denken en te doen. Van mediteren tot parachutespringen tot groepsgesprekken, van wekelijkse e-mails tot een intensief relatieweekend. Een grondig zelfonderzoek. Ik wil hier absoluut niet cynisch over doen, al vind ik de titel lelijk. Cynisme zou ongepast zijn, gezien de ernst van de vraag. De cursus neemt ernst met de grote klus die mensen vandaag de dag aantreffen: je moet iemand zijn, maar wie dan, dat is niet helder.

Mij is gevraagd vandaag te spreken over de vraag: wat bedoel je als je over God spreekt? Ik wil er bij stilstaan vanuit mijn vak, de filosofie. Dan is het eerste wat ik opmerk: die vraag naar God is niet de eerste vraag meer. De vraag die mensen plaagt, is de vraag naar het zelf. Wie ben ik? En die vraag wordt uit de mens zelf gesteld.

Nietzsche voorzag dit al in 1882. Daarom is zijn werk zo beroemd geworden. Hij werkte in de wetenschap en daar zag hij het begin van het einde van de grote antwoorden. En pleitte hij voor een nieuwe levenskunst, waarin de grote vragen gesteld werden. Hij liet de dolle mens op de markt de mensen wakker schudden. De dolle mens gaat op klaarlichte dag met een lamp naar de markt, maar de mensen weten niet dat ze in duisternis leven. De dolle mens zegt: weten jullie niet, wat er gaande is? Ze honen en lachen. Dan zegt hij het zo krachtig als kan: jullie hebben God gedood. En tegelijk: maar hoe kun je de zee leegdrinken? Om de paradox in dit stuk, is het wereldberoemd geworden. Omdat er niet staat, God bestaat niet, maar er staat – God is gedood, en ook wijst het erop hoe bespottelijk het is, een mens die denkt de zee leeg te kunnen drinken. Het is de meest besproken passage van een filosoof over God in de twintigste eeuw, zelfs al bleef het in zijn tijd onopgemerkt.

Ik wil nu een enkel aspect belichten van de voorzienigheid van Nietzsche: de mens doolt in een oneindig niets. De mens voelt de klamme adem van de lege ruimte, staat er ook. Dit is de wereld van de mens die zichzelf zoekt zonder ankerpunten. Losgeketend van de zon, maar geen nieuwe wegen gevonden.

De mens vraagt niet telkens naar God, of naar de bron van alle leven. De vraag is anders, namelijk: wie ben ik? Die vraag naar de mens is de overkoepelende vraag geworden, maar waar Nietzsche op vooruit loopt: dit kan helemaal niet. Dit is dolen door een lege ruimte. Als er geen contrast is, geen ankerpunt, geen tegenwicht, hoe kan een mens weten wie hij of zij is?

De vraag naar het zelf is een moeilijke. De filosoof Jacques Derrida, die wij lezen, heeft veel over het zelf geschreven, net als de postmoderne filosofen om hem heen. Zijn visie is, kortweg: het ik is een veelvoud aan personen. Hij legt het eenvoudig uit, vanuit de vraag 'hoe gaat het?'. Derrida antwoordt (zoals we lezen) met een tegenvraag: 'Op welke verdieping?' Wij zijn nooit maar een enkel iemand. Ook het idee van een enkelvoudig subject is, als het ware, dood.

Derrida geeft ook antwoord, op welke verdiepingen dan belangrijk zijn. Althans in hem, op het moment dat hij de vraag kreeg, maar het gaat ook verder denk ik. We ontmoeten, als in een film, vier bewoners. Typisch een postmoderne filosoof noemt hij nu niet de leukste bewoners – het is geen gezellig huis daarbinnen.

Welke personen leven er in een mens? Derrida noemt een veinzer, die de schijn op

houdt, die zich anders voordoet dan hij is van binnenuit bezien. Misschien maakt hij zich groter dan hij is, of kleiner, of gewoon anders. Misschien veinst hij uit liefde, misschien uit gemak, misschien om te overleven. En dan woont er nog iemand: iemand die zichzelf drogeert, een anaesthetist voor zichzelf als het ware, die neemt nog een pil om de pijn niet te voelen, of een glas wijn, rood graag. Wij halen wat uit om de pijn niet te voelen, en soms vinden wij iets dat helpt, van groot belang is dat, niemand kan altijd maar onverdoofd leven: echte troost is soms moeilijk te vinden. En er woont in Derrida ook iemand die stervende is – misschien letterlijk, en dan is er de vraag, hoe heb ik eigenlijk geleefd. Misschien symbolisch, zoals iets in je kan afsterven als er te lang geen beroep op gedaan wordt. En er woont dan tot slot ook nog iemand die het goed maakt.

Dan terug naar de vraag naar God. Als iemand vraagt: wat bedoel je als je over God spreekt? Dan wil ik zeggen, dit staat niet los van de vraag, wat bedoel je als je over jezelf spreekt. Wie ben je zelf?

En het antwoord op de vraag naar God is ook parallel aan het antwoord van Derrida: vanaf welke verdieping? Wie in mij wil je spreken? De verdover, die troost zoekt? De veinzer, die de schijn ophoudt? Degene in mij die op sterven na dood is? Degene met wie het goed gaat, die lekker in haar vel zit? Of wil je degene spreken, waar Nietzsche over schrijft, die ronddooft door een oneindige leegte? Ze wonen er allemaal. Er woont zelfs iemand die met een lantaarn de markt op wil, om haar wijsheid te delen, op klaarlichte dag. De personen hebben hun eigen antwoorden, in mij weer anders dan in u.

Tot slot, dit betekent niet dat wij zijn overgeleverd aan de personen die wij in ons aantreffen. Zowel Derrida als Nietzsche wezen daarop. Ieder van ons maakt een keuze in het leven. Zij noemden het niet, 'in 365 dagen succesvol'. Maar een waarachtiger mens zochten ze allebij. Dit zoeken wij hier ook. Naar een bepaald beeld van God toelevende, een bepaalde visie daarop wakker houden, betekent ook: die vele personen in onszelf een specifieke kant op ontwikkelen. De twee staan niet los van elkaar: het godsbeeld en de constellatie van het zelf. Het zijn verbonden complexen. Het ene kan niet werkelijk veranderen zonder het andere.

Welke richting gaan wij op, met ons spreken over God? U bent hier wellicht omdat u hebt ervaren, dat hier die persoon met wie het goed gaat sterker wordt. Dat is mijn hoop althans. Dat die verdieping waar het goed vertoeven is in uzelf vergroot kan worden, om met de anderen te kunnen delen. Zonder de ontkenning van de veinzer, de verdover, de godverlater, en wie dan ook maar. Een eenduidig antwoord op de vraag naar God lijkt wellicht winst, maar wijst in feite op het ontkennen van verdiepingen in onszelf, die helemaal niet ontkend hoeven te worden – ze zijn allemaal deel van de mens, die door God geroepen werd, in dat oude verhaal, waar de vraag daar begon: mens, waar ben je?

Annewieke Vroom

Gelezen:

- Uit De Vrolijke Wetenschap van Friedrich Nietzsche, eerste stuk van de paragraaf 'De dolle mens' (boek III, 125), orig. 1882, vertaling Pe Hawinkels.
- Uit een interview met Derrida in de Rolling Stone (bron: Derrida. Een Inleiding. Door Erik Oger, Pelckmans Kapellen 2005, p.7).